नामांकाः **Roll No.**

No. of Questions – **28**

No. of Printed Pages – **12**

S-71-Sanskritam (T.L.)

माध्यमिक परीक्षा, 2018

SECONDARY EXAMINATION, 2018

तृतीय भाषा – संस्कृतम्

समय : $3\frac{1}{4}$ (सपाद होरात्रयम्)

अधिकतमांकाः 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशाः

(1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामाङ्कः अनिवार्यतः लेख्यः ।

(2) **सर्वे** प्रश्नाः अनिवार्याः ।

(3) सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराण्युत्तरपुस्तिकायामेव लेखनीयानि ।

(4) एकस्य प्रश्नस्य सर्वे भागाः एकत्र एव लेखनीया ।

(5) सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषयैव उत्तरणीयाः ।

1. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितगद्यांशस्य सप्रसङ्गं हिन्दी भाषायाम् अनुवादं लिखत – **5**

अनन्तरं सर्वे जालेन बद्धाः बभूवुः । ततो यस्य वचनात् तत्र अवलम्बितास्तं सर्वे तिरस्कुर्वन्ति । तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चित्रग्रीव उवाच "नायमस्य दोषः । विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्षणम् । तदत्र धैर्यमवलम्ब्य प्रतिकारश्चिन्त्यताम् । इदानीमप्येवं क्रियताम् । सर्वैरेकचित्तीमूय जालमादायोड्डीयताम् ।" इति विचिन्त्य सर्वे पक्षिणः जालमादायोत्पतिताः । अनन्तरं स व्याघ्रः सुदूराज्जालापहारकान् तान् अवलोक्य पश्चात् धावनम् अकरोत् ।

अथवा

तेन पुनः सैन्यशक्तिसंग्रहकार्यम् आरब्धम्, महासैन्यं सः रचयामास । तया सेनया च मुगलशासनं प्रति स्वातन्त्र्ययुद्धं प्रारभत । स्वराज्यहस्तच्युतान् अनेकभागान् पुनः हस्तगतान् कृतवान् । तेषु मोही, गोगुन्दा, उदयपुरम् इत्यादयः मुख्याः आसन् । स्वराज्ये शान्तिं संस्थाप्य "चावण्ड" नामकं स्थानं स्वराजधानीम् अकरोत् । तस्मिन् काले "चावण्ड" स्थानं स्थापत्यकलायाः, ललितकलायाः, वाणिज्यस्य, विद्यायाश्च प्रमुखकेन्द्रम् आसीत् ।

2. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितपद्यांशस्य सप्रसङ्गं हिन्दीभाषायाम् अनुवादं लिखत – **5**

विद्या विवादाय धनं मदाय,

शक्तिः परेषां परिपीडनाय ।

खलस्य साधोर्विपरीतमेतत्,

ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय

अथवा

वर्षागमे चारूमरुं विहाय
क्वान्यत्र कस्यापि रमेत चित्तम् ।
सरःसु वर्षासमयेऽपि यस्मिन्,
शरत् – प्रसन्नं सलिलं चकास्ति ।।

3. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितपद्यांशस्य सप्रसङ्गं संस्कृते व्याख्या कार्या – **4**

न जातु दुःखं गणनीयम्
न च निजसौख्यं मननीयम् ।
कार्य-क्षेत्रे त्वरणीयम्
लोकहितं मम करणीयम् ।।

अथवा

अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ।।

4. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितनाट्यांशस्य सप्रसङ्गं संस्कृते व्याख्या कार्या **3**

प्रथमा – वत्स एनं बालमृगेन्द्रं मुञ्च । अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि ।

बालः – कुत्र, देह्येतत् (इति हस्तं प्रसारयति)

द्वितीया – सुव्रते, न शक्य एष वाचामात्रेण विरमयितुम् । गच्छ तत् मदीय उटजे मार्कण्डेयस्य ऋषिकुमारस्य वर्णचित्रितो मृतिकामयूरस्तिष्ठति, तमस्योपहर ।

प्रथमा – तथा । (इति निष्कान्ता)

अथवा

सर्वदारः – (तथा निपुणं निरीक्षमाणः) महाराज ! मेवाड़–मन्त्री भामाशाहः इव कश्चन आगच्छन् प्रतीयते ।

प्रतापः – हुँ, किम् उक्तम् ! भामाशाहः ? तस्य कथम् इदं ज्ञातम् अभूत ? अस्तु तावत्, प्रतीक्षामहे तम् ।

(भामाशाहः धनराशिग्रन्थिम् आदाय आयाति)

भामाशाहः – (प्रणम्य) अन्नदातः ! सेवकं सन्त्यज्य क्व प्रस्थीयते श्रीमता ?

5. अधोलिखितेषु अष्टसु केषाञ्चन **षट्** प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतमाध्ययेन लिखत – **½ × 6 = 3**

(i) "जयसुरभारति !" इति पाठस्य रचयिता कः अस्ति ?

(ii) "संघे शक्तिः" इति पाठानुसारेण "अद्य प्रातरेव अनिष्टदर्शनं जातम्, न जाने किम् अनभिमतं दर्शयिष्यति ।" इति कः कथितवान् ?

(iii) "स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः" इति कथनं कस्य कृतेः अस्ति ?

(iv) महाराणाप्रतापस्य राज्याभिषेकः कस्मिन् ग्रामे अभवत् ?

(v) मरुप्रदेशे व्याप्तानां मृत्युभोजनं, बालविवाहः, नार्युत्पीडनं, यौतुकप्रथादीनां कुप्रथानां निवारणाय सदैव कः सचेष्टः आसीत् ?

(vi) "मरु सौन्दर्यम्" इति पाठानुसारेण "शुष्कोऽपि नित्यं सरसः स देशः" इति केन प्रशंसितः ?

(vii) महाराजः सूरजमल्लः कस्य ज्येष्ठपुत्रः आसीत् ?

(viii) "यो यद्वपति बीजं हि लभते तादृशं फलम्" इति पाठानुसारेण कथं तेषां दायादानां मया प्रत्यपकारः कर्त्तव्यः ? इति केन चिन्तितम् ?

निर्देशः – प्रश्न संख्या **6 – 9** पर्यन्तं रेखाङ्कितपदमाधृत्य प्रश्न निर्माणं कुरुत –

6. अहिंसा परमो धर्मः । **1**

7. पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि सन्ति । **1**

8. एतेन मम न अपमानः । **1**

9. नायकेषु अन्यतमः सूरजमल्लः आसीत् । **1**

10. प्रश्नपत्रादतिरिच्य स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखत – **1½ × 2 = 3**

11. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित – प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत :

दैनन्दिनव्यवहारे यः सहायतां करोति सः बन्धुः भवति । यदि विश्वे सर्वत्र एतादृशः भावः भवेत् तदा विश्वबन्धुत्वं सम्भवति । परन्तु अधुना संसारे कलहस्य अशान्तेः च वातावरणम् अस्ति । मानवाः परस्परं न विश्वसन्ति । ते परस्य कष्टं स्वकीयं कष्टं न गणयन्ति । अपि च समर्थाः देशाः असमर्थान् देशान् प्रति उपेक्षाभावं प्रदर्शयन्ति, तेषां उपरि स्वकीयं प्रभुत्वं स्थापयन्ति । संसारे सर्वत्र विद्वेषस्य शत्रुतायाः हिंसायाः च भावना दृश्यते, देशानां विकासः अपि अवरूद्धः भवति । इयं महती आवश्यकता वर्तते यत् एकः देशः अपरेण देशेन सह निर्मलेन हृदयेन बन्धुतायाः व्यवहारं कुर्यात् । विश्वस्य जनेषु इयं भावना आवश्यकी । ततः विकसिताविकसितयोः देशयोः मध्ये स्वस्था स्पर्धा भविष्यति । सर्वे देशा ज्ञानविज्ञानयोः क्षेत्रे मैत्रीभावनया सहयोगेन च समृद्धिं प्राप्तुं समर्था भविष्यन्ति । सूर्यचन्द्रयोः प्रकाशः सर्वत्र समानरूपेण प्रसरति । प्रकृतिः अपि सर्वेषु समत्वेन व्यवहरति । तस्मात् अस्माभिः सर्वैः परस्परं वैर–भावम् अपहाय विश्वबन्धुत्वं स्थापनीयम् ।

(क) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत । **1**

(ख) यथानिर्देशं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –

(i) दैनन्दिन–व्यवहारे बन्धुः कः भवति ? **1**

(ii) समर्थाः देशाः कान् प्रति उपेक्षाभावं प्रदर्शयन्ति ? **1**

(iii) अधुना संसारे कस्य वातावरणम् अस्ति ? **1**

(iv) सर्वेषु समत्वेन का व्यवहरति ? **1**

(v) कयोः प्रकाशः सर्वत्र समानरूपेण प्रसरति ? **1**

(ग) यथानिर्देशं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –

(i) "मानवाः परस्परं न विश्वसन्ति" अत्र कर्तृपदं लिखत। **1**

(ii) "इयं महती आवश्यकता वर्तते" अत्र विशेष्यपदं लिखत। **1**

(iii) ते परस्य कष्टं स्वकीयं कष्टं न गणयन्ति, अत्र "ते" इति सर्वनामपदस्य स्थाने संज्ञापदं लिखत। **1**

(iv) "अधस्तात्" इति पदस्य गद्यांशात् चित्वा विलोमपदं लिखत। **1**

12. अधोलिखितपदयोः सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत –

(i) स्वागतम् **1**

(ii) दिग्गजः **1**

13. अधोलिखितपदयोः सन्धिं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत –

(i) पो + अनः **1**

(ii) रामः + च **1**

14. अधोलिखितरेखाङ्कित–पदेषु समस्तपदानां विग्रहम् अथवा विग्रहपदानां समासं कृत्वा समासस्य नामापि लिखत –

(i) रमेशः प्रतिवारं प्रयासं करोति । 1

(ii) असौ महाराजः अस्ति । 1

(iii) माता च पिता च गच्छतः । 1

15. अधोलिखितरेखाङ्कितपदेषु विभक्तिं तत् कारणं च लिखत ।

(i) ग्रामं परितः क्षेत्राणि सन्ति । 1

(ii) सीता गीतया सह पठति । 1

(iii) नगरात् पृथक् आश्रमः अस्ति । 1

16. कोष्ठकेषु प्रदत्त–प्रकृतिप्रत्ययानुसारं शब्द–निर्माणं कृत्वा रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत –

(i) प्रसन्नो बालकः _______ । (शंक् + शानच्) 1

(ii) ______ गोपालः गच्छति । (पठ् + शतृ) 1

17. अधोलिखित वाक्ययोः रेखाङ्कितपदेषु प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथक् कृत्वा लिखत –

(i) ज्ञानवान् सर्वत्र पूज्यते 1

(ii) चटका वृक्षे तिष्ठति 1

18. मञ्जूषायां प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत –

इव, तत्र, यथा, सहसा

(i) सूर्यः अग्निगोलकः _______ प्रतिभाति । **1**

(ii) यत्र गच्छति _______ तिष्ठति । **1**

(iii) कार्यस्य ______ निर्णयं न करणीयम् । **1**

प्रश्न संख्या **19 – 21** पर्यन्तम् अधोलिखितवाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कृत्वा लिखत –

19. त्वम् पाठं लिखसि । **1**

20. रामेण पुस्तकं पठ्यते । **1**

21. मया साधुः दृश्यते । **1**

22. घटिकाचित्रस्य सहायतया अङ्कानां स्थाने संस्कृतशब्देषु समयलेखनं करणीयम् । (रिक्तस्थाने)

(क) 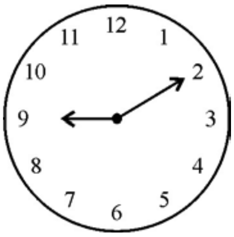

(ख) 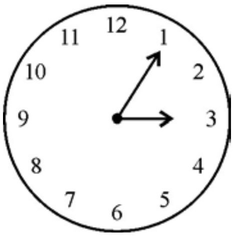

(क) सीमा प्रातः ________ विद्यालयं गच्छति । **1**

(ख) सा पुनः ________ गृहं आगच्छति । **1**

23. अधोलिखितं वाक्यत्रयं शुद्धं कृत्वा लिखत ।

(i) बालिकात्रयं प्रतिदिनम् उपवनं गच्छन्ति । **1**

(ii) चतुष्पथे बलिवर्दाः कलहं करोति । **1**

(iii) शिष्यः गुरुं निवेदयति । **1**

24. भवान् राजकीय – आदर्श – उच्च माध्यमिक विद्यालय कञ्चनपुरस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः सोमनाथः अस्ति । स्वविद्यालयस्य प्रधानाचार्याय आवश्यक कार्यवशात् पञ्चदिनस्य अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रं लिखत । **½ × 8 = 4**

अथवा

भवान् रमेशः स्वकीयं पितरं प्रति स्वाध्यायविषये अधोलिखितपत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूरयित्वा लिखत –

सम्यक्, अस्माकम् , भृशम्, विहाय, सादरम् , अन्यत्, न्यूनताम्, मातरम् ।

जामनगरतः

दिनाङ्क : 18 मार्च 2018

परमपूजनीयेषु पितृचरणेषु (i) __________ प्रणतयः सन्तु । भवतां पत्रमधिगतम् । समाचारान् अधीत्य मे मनः (ii) __________ मोदतेतराम् । मईमासे (iii) __________ परीक्षा सम्पत्स्यते । सम्प्रति अध्ययनकर्म (iv) __________ चलति । संस्कृतव्याकरणं (v) __________ सर्वेषु विषयेषु दक्षतामापन्नोऽस्मि । व्याकरणस्यापि (vi) __________ शीघ्रमेव अपनेष्यामि । (vii) __________ प्रति मे सादरं प्रणतयः । (viii) __________ कुशलम् ।

भवत्कः सुतः

रमेशः

25. मञ्जूषायाः उपयुक्तपदानि गृहीत्वा "चिकित्सालय-दर्शनम्" इति विषये संवादं पूरयत - **½ × 8 = 4**

तत्, त्वम्, पीडितः कुत्र, उपचारम्, के, अस्ति, चिकित्सालयभवनम्

पुनीतः – सुरेश ! त्वं ______ गच्छसि ?

सुरेशः – पुनीत ! ______ अपि आगच्छ ।

पुनीतः – अरे ! ______ किं भवनम् अस्ति ।

सुरेशः – तत् ______ अस्ति । आवाम् अपि मातुलं द्रष्टुं चलावः ।

पुनीतः – सः केन रोगेण ______ अस्ति ।

सुरेशः – सः उच्चरक्तचापेन पीडितः ______ ।

पुनीतः – ते श्वेतप्रावारकधारकाः ______ सन्ति । ते किं कुर्वन्ति ?

सुरेशः – ते चिकित्सकाः सन्ति । ते ______ कुर्वन्ति ।

26. अधोलिखितषड्वाक्येषु केषाञ्चन **चतुर्णां** वाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादं लिखत - **1 × 4 = 4**

(i) माता पुत्र को उपदेश देती हैं ।

(ii) मुझे फल अच्छे लगते हैं ।

(iii) तीन बालिकाएँ इधर देखती हैं ।

(iv) कक्ष के बाहर शिक्षक हैं ।

(v) उसके बिना तुम नहीं जाते हो ।

(vi) उनके साथ सुनीता आई ।

27. अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृते **षट्** वाक्यानि निर्माय लिखत – ½ × 6 = 3

बसयानम्, धारयन्ति, छत्रम्, बालाः वर्षायाम्, आरोहन्ति

अथवा

अधोलिखितम् अनुच्छेदं मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत –

श्रेष्ठः, पवनः, प्रसृतः, वसन्त, उद्यानानाम्, षट्

(i) शीतलः (i) ______ मन्दं मन्दं प्रवहति ।

(ii) सर्वत्र सुरभितकुसुमानां सुगन्धः (ii) ______ अस्ति ।

(iii) कुसुमाकरः (iii) ______ समागतः अस्ति ।

(iv) भारते (iv) ______ ऋतवः भवन्ति ।

(v) तेष्वयं वसन्तः (v) ______ अस्ति ।

(vi) वसन्ते (vi) ______ शोभा दर्शनीया भवति ।

28. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत – (कथा दृष्ट्या) **½ × 6 = 3**

(i) एकदा कश्चित् प्रमत्तः गजः तत्र आगतवान् ।

(ii) अथ सा चटका व्यलपत् ।

(iii) चटकायाः नीडं भुवि अपतत्, तेन अण्डानि विशीर्णानि ।

(iv) पुरा एकस्मिन् वने एका चटका प्रतिवसति स्म ।

(v) कालेन तस्याः सन्ततिः जाता ।

(vi) वृक्षस्य अधः आगत्य तस्य शाखां शुण्डेन अत्रोटयत् ।

राजस्थान बोर्ड परीक्षा 2018
10वीं कक्षा
तृतीय भाषा–संस्कृतम्

समय : 3.15 घंटे **(पूर्णांक : 80)**

परीक्षार्थियों के लिये सामान्य निर्देश :–

1. परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रे निर्धारितस्थाने नामांकः अनिवार्यतो लेखनीयः।
2. सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।
3. सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि उत्तरपुस्तिकायामेव लेखनीयानि।
4. एकस्य प्रश्नस्य सर्वेषां खण्डानामुत्तराणि एकत्र एव लेखनीयानि।
5. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत–माध्यमेन एव लेखनीयानि।

1. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितगद्यांशस्य सप्रसंग हिन्दीभाषायाम् अनुवादं लिखत– **(5)**

अनन्तरं सर्वे जालेन बद्धाः बभूवुः। ततो यस्य वचनात् तत्र अवलम्बितास्तं सर्वे तिरस्कुर्वन्ति। तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चित्रग्रीव उवाच– "नायमस्य दोषः। विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्षणम्। तदत्र धैर्यमवलम्ब्य प्रतिकारश्चिन्त्यताम्। इदानीमप्येवं क्रियताम्। सर्वैरेकचित्तीभूय जालमादायोड्डीयताम्"। इति विचिन्त्य सर्वे पक्षिणः जालमादायोत्पतिताः। अनन्तरं स व्याघ्रः सुदूराज्जालापहारकान् तान् अवलोक्य पश्चात् धावनम् अकरोत्।

उत्तरम् :

प्रसंग– प्रस्तुत गद्यांश हमारी पाठ्यपुस्तक 'स्पन्दना' के 'संघे शक्तिः' शीर्षक पाठ से उद्धृत है। प्रस्तुत अंश में कबूतरों का जाल में फँसने तथा एकमत होकर जाल को लेकर उड़ने का वर्णन है।

हिन्दी अनुवाद – इसके पश्चात् सभी कबूतर जाल में बँध गये। इसके बाद जिसके कहने से वे उतरे थे, उस कबूतर की सभी निन्दा करने लगे। उसकी निन्दा सुनकर चित्रग्रीव बोला– यह इसका दोष नहीं है। विपत्ति के समय आश्चर्य ही कायर का लक्षण है। तो यहाँ धैर्य का सहारा लेकर निवारण का उपाय (उपचार) सोचना चाहिए। अब भी ऐसा करना चाहिए। सभी को मिलकर जाल को लेकर उड़ जाना चाहिए। ऐसा विचार कर सभी पक्षी जाल को लेकर उड़ गये। इसके बाद वह शिकारी बहुत दूर से जाल को अपहरण करने वालों को देखकर पीछे दौड़ा।

अथवा

1. तेन पुनः सैन्यशक्तिसंग्रहकार्यम् आरब्धम्, महासैन्यं सः रचयामास। तया सेनया च मुगलशासनं प्रति स्वातन्त्र्ययुद्धं प्रारभत। स्वराज्यहस्तच्युतान् अनेक भागान् पुनः हस्तगतान् कृतवान्। तेषु मोही, गोगुन्दा, उदयपुरम् इत्यादयः मुख्याः आसन्। स्वराज्ये शान्तिं संस्थाप्य 'चावण्ड' नामकं स्थानं स्वराजधानीम् अकरोत्। तस्मिन् काले 'चावण्ड' स्थानं स्थापत्यकलायाः, ललितकलायाः, वाणिज्यस्य, विद्यायाश्च प्रमुखकेन्द्रम् आसीत्।

उत्तरम् :

प्रसंग – प्रस्तुत गद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'स्पन्दना' के 'महाराणाप्रतापः' शीर्षक पाठ से उद्धृत है। प्रस्तुत अंश में महाराणाप्रताप द्वारा पुनः सेना का गठन एवं स्वाधीनता के लिए संघर्ष का वर्णन है।

हिन्दी अनुवाद – उसने (प्रताप ने) फिर से सैन्य शक्ति का संग्रह कार्य आरंभ किया और महान सेना की रचना की और उस सेना के द्वारा मुगल शासन के विरुद्ध स्वतन्त्रता का युद्ध आरंभ किया। अपने राज्य के हाथ से निकले हुए अनेक भागों को पुनः अपने नियन्त्रण में कर लिया। उनमें मोही, गोगुन्दा, उदयपुर इत्यादि मुख्य थे। अपने राज्य में शांति की स्थापना करके चावण्ड नामक स्थान को अपनी राजधानी बनाया। उस समय चावण्ड स्थान स्थापत्य कला, ललितकला, व्यापार और विद्या का प्रमुख केन्द्र था।

2. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितपद्यांशस्य सप्रसंग हिंदीभाषायाम् अनुवादं लिखत– **(5)**

विद्याः विवादाय धनं मदाय, शक्तिः परेषां परिपीडनाय।
खलस्य साधोर्विपरीतमेतत्, ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय।।

उत्तरम् :

प्रसंग – प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्यपुस्तक 'स्पन्दना' के 'सुभाषित–रत्नानि' पाठ से लिया गया है। इस पद्य में कवि कहता है कि दुर्जन सदेव विद्या आदि गुणों का दुरुपयोग करता है, जबकि सज्जन यह सब विपरीत (सदुपयोग के लिए) होता है।

हिन्दी अनुवाद – दुर्जनों की विद्या (ज्ञान) विवाद के लिए होती है, धन मिलने पर घमण्ड करते हैं तथा वे अपनी शक्ति का प्रयोग दूसरों को पीड़ा देने में करते हैं परंतु सज्जन की ये सभी बातें विपरीत होती हैं। सज्जनों की विद्या ज्ञान के लिए, धन दान के लिए तथा शक्ति दूसरों की रक्षा करने के लिए होती है।

अथवा

2. वर्षागमे चारुमरुं विहाय क्वान्यत्र कस्यापि रमेत चित्तम्।
सरः सु वर्षासमयेऽपि यस्मिन् शरत प्रसन्नं सालिलं चकास्ति।।

उत्तरम् :

प्रसंग: – प्रस्तुत श्लोक हमारी पाठ्यपुस्तक 'स्पन्दना' के 'मरुसौन्दर्यम्' नामक पाठ से लिया गया है। यह श्लोक पं. विद्याधर शास्त्री महोदय द्वारा रचा गया है। इस श्लोक में कवि वर्षा के समय में रेगिस्तान के सौन्दर्य का वर्णन करता है।

हिन्दी अनुवाद – वर्षा–काल में सुन्दर मरुस्थल को छोड़कर दूसरी जगह कहाँ किसका मन रमण कर सकता है? अर्थात् किसी का भी नहीं। जिस मरुस्थल में वर्षाकाल में भी शरद ऋतु की तरह तालाबों में अति निर्मल जल शोभा देता है।

3. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितपद्यांशस्य सप्रसंग संस्कृते व्याख्या कार्यां– **(4)**

न जातु दुःखं गणनीयम्, न च निजसौख्यं मननीयम्।
कार्य–क्षेत्रे त्वरणीयम्, लोकहितं मम करणीयम्।।

उत्तरम् :

प्रसंग – प्रस्तुतपद्यम् अस्माकं पाठ्यपुस्तकस्य 'स्पन्दनायाः' 'लोकहितं मम करणीयम्' इतीशीर्षकपाठाद् उद्धृतम्। गीतमिदं डॉ. श्रीधर भास्कर वर्णेकर महोदयेन विरचिता। अत्र कविः मानवं मानवीय कर्त्तव्यान् प्रति प्रेरयति–

व्याख्याः – अस्माभिः स्वकीयं शारीरिकं दुःखं कदापि न गणतव्यम्। न च स्वकीयं सुखं एव स्मरणीयम्। निर्धारित कार्यस्य क्षेत्रे सत्वरं कार्यं करणीयम्। यतोहि जनानां कल्याणकरणमेव में साधनीयम्।

अथवा

3. अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत्।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ।।

उत्तरम् :

प्रसंग– प्रस्तुतश्लोकः अस्माकं पाठ्यपुस्तकस्य 'स्पन्दनायाः' 'सुभाषित–रत्नानि' इतिशीर्षकपाठाद् उद्धृतः। श्लोकेऽस्मिन् कविः कथयति यद् मानवेन स्व अमरं मत्वा विद्याध्ययनं कुर्यात् मरणासन्नं च ज्ञात्वा धर्ममाचरेत्।

व्याख्या:– मनुष्यः आत्मानं अजरम् अमरम् च मत्वा विद्याम् अर्थम् च अर्जयेत्। परञ्च यमेन अहं केशेषुगृहीतः अर्थात् मरणासन्नोऽस्महम् इति मत्वा धर्मस्य आचरणं कुर्यात्। अर्थात् जीवनपर्यन्तं ज्ञानं गृहणीयात् धर्मस्याचरणं शीघ्रमेव कुर्यात् यतः मृत्यु कदापि आगन्तुं शक्नोति।

4. अधोलिखितस्य पाठ्यपुस्तकात् पठितनाट्यांशस्य सप्रसंग संस्कृते व्याख्या कार्या– **(3)**

प्रथमा– वत्स एनं बालमृगेन्द्र मुञ्च। अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि।

बालः:– कुत्र देह्येतत् (इति हस्तं प्रसारयति)

द्वितीया:– सुव्रते, न शक्य एष वाचामात्रेण विरमयितुम्। गच्छ त्वम् मदीये उटजे मार्कण्डेयस्य ऋषिकुमारस्य वर्णचित्रितो मृत्तिकामयूरस्तिष्ठति, तमस्योपहर।

प्रथमा:– तथा। (इति निष्क्रान्ता)

उत्तरम् :

प्रसंग:– प्रस्तुतनाट्यांशः अस्माकं पाठ्यपुस्तकस्य 'स्पन्दनायाः' 'जृम्भस्व सिंह! दन्तांस्ते गणयिष्ये' इतिशीर्षकपाठाद् उद्धृतः। पाठोऽयं महाकवि कालिदासेन विरचित् "अभिज्ञान शकुन्तलम्" इति नाटकात् संकलितः। अस्मिन् नाट्यांशे बालकः सिंहः शावकेन क्रीडति परञ्च तापसी तं वारयति इति वर्णनम् अस्ति।

व्याख्या:–

प्रथमा तापसी– पुत्र इमं सिंह शावक त्यज (मोचय) तुभ्यम् अहम् किमपि अन्यं क्रीडनीयकं वितरिष्यामि।

बालकः:– कुत्र अस्ति अन्यत् क्रीडनकम्? यच्छ तत् मह्यम्। (इति उक्त्वा स्वहस्तं प्रसारयति(विस्तारयति))।

द्वितीया– सुव्रते! न शक्य एष वाचामात्रेण विरमयितुम्। गच्छ त्वम् मदीये उटजे मार्कण्डेयस्य ऋषिकुमारस्य वर्णचित्रितो मृत्तिकामयूरस्तिष्ठति, तमस्योपहर।

प्रथमा– तथा। (इति निष्क्रान्ता)

अथवा

4. **सर्वदारः**:– (तथा निपुणं निरीक्षमाणः महाराज! मेवाड़–मन्त्री भामाशाहः इव कश्चन आगच्छन् प्रतीयते)।

प्रतापः:– हूँ, किम् उक्तम्। भामाशाहः? तस्य कथम् इदं ज्ञातम् अभूत? अस्तु तावत् प्रतीक्षामहे तम्। (भामाशाहः धनराशिग्रन्थिम् आदाय आयाति)

भामाशाहः:– (प्रणम्य) अन्नदातः! सेवकं सन्त्यज्य क्व प्रस्थीयते श्रीमता?

उत्तरम् :

प्रसंग:– प्रस्तुतनाट्यांशः अस्माकं पाठ्यपुस्तकस्य 'स्पन्दनायाः' 'स्वदेशं कथं रक्षेयम्' इतिशीर्षकपाठाद् उद्धृतः। पाठोऽयं डॉ. नारायण शास्त्री कांकर महाभागेन विरचितात् एकांकी संस्कृत नवरत्न सुषमा इति एकांकी संग्रहात् संकलितः। अस्मिन् नाट्यांशे भामाशाहः प्रतापस्य बाध्यतां निराशां च ज्ञात्वा धनराशि सविधं नीत्वा सहाय्यार्थम् आगच्छति।

व्याख्या:–

सर्वदारः:– (बाढ़म्, इति सम्यग् रूपेण अवलोकयन्) महाराज! मेदपाटस्य महामात्यः भामाशाहः इव कोऽपि इतः एव आगच्छन् प्रतिभाति।

प्रतापः:– हूँ किं कथितवान्। अपि भामाशाहः आयाति। तेन कथं ज्ञाता एषा स्थितिः? भवतु, तावत् भामाशाहस्य आगमनम् प्रतिपालयानि। (भामाशाहः वित्तराशिः एकां पुट्टलिकाम् नीत्वा आगच्छति)।

भामाशाहः:– (अभिवादनं कृत्वा) स्वामिनः परिचारक विहाय भवान् कुत्र प्रस्थानं करोषि।

5. अधोलिखितेषु अष्टसु केषाञ्चन षट् प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतमाध्यमेन लिखत– $(\frac{1}{2} \times \mathbf{6} = \mathbf{3})$

(i) 'जयसुरभारति'! इति पाठस्य रचयिता कः अस्ति?
(ii) 'संघे शक्तिः' इति पाठानुसारेण "अद्य प्रातरेव अनिष्टदर्शनं जातम्, न जाने किम् अनभिमतं दर्शयिष्यति"। इति कः कथितवान्?
(iii) "स्वं स्वं चरित्रं शिक्षरेन् पृथिव्यां सर्वमानवाः" इति कथनं कस्य कृतेः अस्ति?
(iv) महाराणाप्रतापस्य राज्याभिषेकः कस्मिन् ग्रामे अभवत्?

(v) मरुप्रदेशे व्याप्तानां मृत्युभोजनं, बालविवाहः, नार्युत्पीडनं, यौतुकप्रथादीनां कुप्रथानां निवारणाय सदैव कः सचेष्टः आसीत्?
(vi) 'मरु सौन्दर्यम्' इति पाठानुसारेण "शुष्कोऽपि नित्यं सरसः स देशः" इति केन प्रशंसितः?
(vii) महाराजः सूरजमल्लः कस्य ज्येष्ठपुत्रः आसीत्?
(viii) "यो यद्वपति बीजं हि लभते तादृशं फलम्" इति पाठानुसारेण कथं दायादानां मया प्रत्यपकारः कर्त्तव्यः? इति केन चिन्तितम्?

उत्तरम् :
(i) डॉ. हरिराम आचार्यः अस्ति
(ii) लघुपतनकः
(iii) पृथिव्यां सर्वमानवाः
(iv) गोगुन्दा ग्रामे
(v) स्वामी केशवानन्दः
(vi) आचार्यचरकेण
(vii) महाराजस्य बदनसिंहस्य
(viii) मण्डूकराजेन गङ्गदत्तेन

निर्देशः प्रश्न संख्या 6-9 पर्यन्तं रेखांकितपदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत- $(1+1+1+1=4)$

6. अहिंसा परमो धर्मः।

उत्तरम् :
का परमो धर्मः?

7. पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि सन्ति।

उत्तरम् :
पृथिव्यां कति रत्नानि सन्ति?

8. एतेन मम न अपमानः।

उत्तरम् :
एतेन कस्य न अपमानः?

9. नायकेषु अन्यतमः सूरजमल्लः आसीत्।

उत्तरम् :
केषु अन्यतमः सूरजमल्लः आसीत्?

10. प्रश्नपत्रादतिरिच्य स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखत। $(1\frac{1}{2} \times 2 = 3)$

उत्तरम् :
1. एतद्देश-प्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः।
स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः।।
2. आततायिनम् आयान्तं हन्यादेवाविचारयन्।
नाततायि-वधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन।।

11. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित-प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखतः।

दैनन्दिनव्यवहारे यः सहायतां करोति सः बन्धुः भवित। यदि विश्वे सर्वत्र एतादृशः भावः भवेत् तदा विश्वबन्धुत्वं सम्भवति। परन्तु अधुना संसारे कलहस्य अशान्तेः च वातावरणम् अस्ति। मानवाः परस्परं न विश्वसन्ति। ते परस्य कष्टं स्वकीयं कष्टं न गणयन्ति। अपि च समर्थाः देशाः असमर्थान् देशान् प्रति उपेक्षाभावं प्रदर्शयन्ति, तेषां उपरि स्वकीयं प्रभुत्वं स्थापयन्ति। संसारे सर्वत्र विद्वेषस्य शत्रुतायाः हिंसाया च भावना दृश्यते, देशानां विकासः अपि अवरुद्धः भवति। इयं महती आवश्यकता वर्तते यत् एकः देशः अपरेण देशेन सह निर्मलेन हृदयेन बन्धुतायाः व्यवहारं कुर्यात्। विश्वस्य जनेषु इयं भावना आवश्यकी। ततः विकसिताविकसितयोः देशयोः मध्ये स्वस्था स्पर्धा भविष्यति। सर्वे देशा ज्ञानविज्ञानयोः क्षेत्रे मैत्रीभावनया सहयोगेन च समृद्धिं प्राप्तुं समर्था भविष्यन्ति। सूर्यचन्द्रयोः प्रकाशः सर्वत्र समानरूपेण प्रसरति। प्रकृतिः अपि सर्वेषु समत्वेन व्यवहरति। तस्मात् अस्माभिः सर्वैः परस्परं वैर-भावम् अपहाय विश्वबन्धुत्वं स्थापनीयम्।

(क) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। **(1)**
(ख) यथानिर्देशं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत- $(1+1+1+1+1=5)$
(i) दैनन्दिन-व्यवहारे बन्धुः कः भवति?
(ii) समर्थाः देशाः कान् प्रति उपेक्षाभावं प्रदर्शयन्ति?
(iii) अधुना संसारे कस्य वातावरणम् अस्ति?
(iv) सर्वेषु समत्वेन का व्यवहरति?
(v) कयोः प्रकाशः सर्वत्र समानरूपेण प्रसरति?
(ग) यथानिर्देशं प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-
(i) "मानवाः परस्परं न विश्वसन्ति" अत्र कर्तृपदं लिखत। **(1)**
(ii) "इयं महती आवश्यकता वर्तते" अत्र विशेष्यपदं लिखत। **(1)**
(iii) ते परस्य कष्टं स्वकीयं कष्टं न गणयन्ति, अत्र 'ते' इति सर्वनामपदस्य स्थाने संज्ञापदं लिखत। **(1)**
(iv) "अधस्तात्" इति पदस्य गद्यांशात् चित्वा विलोमपदं लिखत। **(1)**

उत्तरम् :
(क) विश्वबन्धुत्वम्।
(ख) (i) यः सहायतां करोति।
(ii) असमर्थान् देशान् प्रति
(iii) अधुना संसारे कलहस्य अशान्ते च वातावरणम् अस्ति।
(iv) प्रकृतिः
(v) सूर्यचन्द्रयोः
(ग) (i) कर्तृपदम्- मानवाः
(ii) विशेष्यपदम्- आवश्यकता
(iii) मानवाः
(iv) उपरि

12. अधोलिखितपदयोः सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत- $(1+1=2)$

(i) स्वागतम्, (ii) दिग्गजः

उत्तरम् :
(i) सु + आगतम् (यण् सन्धिः)
(ii) दिक् + गजः (जश्त्व सन्धिः)

13. अधोलिखितपदयोः संधि कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत– $(1+1=2)$

(i) पो + अनः, (ii) रामः + च

उत्तरम् :

(i) पवनः (अयादि सन्धिः)

(ii) रामश्च (सत्व सन्धिः)

14. अधोलिखितरेखांकित–पदेषु समस्तपदानां विग्रहम् अथवा विग्रहपदानां समास कृत्वा समासस्य नामापि लिखत– $(1+1+1=3)$

(i) रमेशः प्रतिवारं प्रयासं करोति।

(ii) असौ महाराजः अस्ति।

(iii) माता च पिता च गच्छतः

उत्तरम् :

(i) वारं वारं (अव्ययीभाव समास)

(ii) महान् चासौ राजा इति, (कर्मधारय समास)

(iii) मातापितरौ (द्वन्द्व समासः)

15. अधोलिखितरेखांकितपदेषु विभक्तिं तत् कारणं च लिखत–

$(1+1+1=3)$

(i) ग्रामं परितः क्षेत्राणि सन्ति।

(ii) सीता गीतया सह पठति।

(iii) नगरात् पृथक् आश्रमः अस्ति।

उत्तरम् :

(i) 'परितः' योगे द्वितीया विभक्तिः भवति।

(ii) 'सह' योगे तृतीया विभक्तिः भवति।

(iii) 'पृथक्' योगे पञ्चमी विभक्तिः भवति।

16. कोष्ठकेषु प्रदत–प्रकृतिप्रत्ययानुसारं शब्द–निर्माणं कृत्वा रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत– $(1+1+1=3)$

(i) प्रसन्नौ बालकः .... (शंक् + शानच्)

(ii) .... गोपालः गच्छति। (पठ् + शतृ)

उत्तरम् :

(i) शंकमानः, (ii) पठन्

17. अधोलिखित वाक्ययोः रेखांकितपदेषु प्रकृतिं प्रत्यय च पृथक् कृत्वा लिखत– $(1+1=2)$

(i) ज्ञानवान् सर्वत्र पूज्यते।

(i) चटका वृक्षे तिष्ठति।

उत्तरम् :

(i) ज्ञान + मतुप्

(ii) चटक + टाप्

18. मंजूषायां प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत्–

$(1+1+1=3)$

इव, तत्र, यथा, सहसा

(i) सूर्यः अग्निगोलकः .... प्रतिभाति।

(ii) यत्र गच्छति .... तिष्ठति।

(iii) कार्यस्य .... निर्णयं न करणीयम्।

उत्तरम् :

(i) सूर्यः अग्निगोलकः इव प्रतिभाति।

(ii) यत्र गच्छति तत्र तिष्ठति।

(iii) कार्यस्य सहसा निर्णयं न करणीयम्।

प्रश्न संख्या 19–21 पर्यन्तम् अधोलिखित वाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कृत्वा लिखत– $(1+1+1=3)$

19. त्वम् पाठं लिखसि।

उत्तरम् :

त्वया पाठः लिख्यते।

20. रामेण पुस्तकं पठ्यते।

उत्तरम् :

रामः पुस्तकं पठति

21. मया साधु दृश्यते।

उत्तरम् :

अहं साधुं पश्यामि।

22. घटिकाचित्रस्य सहायतया अंकानां स्थाने संस्कृतशब्देषु समयलेखनं करणीयम्। (रिक्तस्थाने) $(1+1=2)$

(क)

(ख)

(क) सीमा प्रातः .... विद्यालयं गच्छति।

(ख) सा पुनः .... गृहं आगच्छति।

उत्तरम् :

(क) दशकलोत्तर नववादने

(ख) पञ्च कलोत्तर त्रिवादने

23. अधोलिखितं वाक्यत्रयं शुद्धं कृत्वा लिखत–

(i) तिस्रः बालिकाः प्रतिदिनम् उपवनं गच्छन्ति।

(ii) चतुष्पथे बलिवर्दाः कलहं करोति।

(iii) शिष्यः गुरुं निवेदयति।

उत्तरम् :

(i) बालिकातिस्रः प्रतिदिने उपवनं गच्छन्ति।

(ii) चतुष्पथे बलिवर्दाः कलहं कुर्वन्ति।

(iii) शिष्यः गुरुवे निवेदयति।

24. भवान् राजकीय–आदर्श–उच्च माध्यमिक विद्यालय कञ्चनपुरस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः सोमनाथः अस्ति। स्वविद्यालयस्य प्रधानाचार्याय

आवश्यक कार्यवशात् पञ्चदिनस्य अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रं लिखत। $(\frac{1}{2} \times 8 = 4)$

उत्तरम् :

सेवायाम्
श्रीमन्तः प्रधानाचार्यमहोदयः
राजकीयः आदर्श-उच्च माध्यमिक-विद्यालयः
कञ्चनपुर

विषयः- आवश्यक कार्यवशात् पञ्चदिनस्य अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रम्।

महोदयः

उपर्युक्त विषयान्तर्गते निवेदनम् अस्ति यत् ममगृहे अतवावश्यक कार्यः वर्तते। अस्मात् कारणात् अहं पञ्चदिनस्य यावत् विद्यालयं न आगन्तुं शक्नोमि। अतः निवेदनम् अस्ति यत् 13.03.20.... तः 17.03.20.... दिनांकपर्यन्तं पञ्चदिनस्य अवकाशं स्वीकृत्य माम् अनुग्रहीष्यन्ति।

दिनांक : 13.03.20.....
भवताम् आज्ञाकारी शिष्यः
सोमनाथः
कक्षा - 10

अथवा

24. भवान् रमेशः स्वकीयं पितरं स्वाध्यायविषये अधोलिखितपत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूरयित्वा लिखत-

सम्यक्, अस्माकम्, भृशम्, विहाय, सादरम्, अन्यत्, न्यूनताम्, मातरम्।

जामनगरतः
दिनांक : 18 मार्च, 20....

परमपूजनीयेषु पितृचरणेषु (i) .... प्रणतयः सन्तु। भवतां पत्रमधिगतम्। समाचारान् अधीत्य मे मनः (ii) .... मोदतेतराम्। मईमासे (iii) .... परीक्षा सम्पत्स्यते। सम्प्रति अध्ययनकर्म (iv) .... चलति। संस्कृतव्याकरणं (v) .... सर्वेषु विषयेषु दक्षतामापन्नोऽस्मि। व्याकरणस्यापि (vi) .... शीघ्रमेव आनेष्यामि। (vii) .... प्रति मे सादरं प्रणतयः। (viii) .... कुशलतम्।

भवत्कः सुतः
रमेशः

उत्तरम् :

जामनगरतः
दिनांक : 18 मार्च, 20....

परमपूजनीयेषु पितृचरणेषु सादरम् प्रणतयः सन्तु। भवतां पत्रमधिगतम्। समाचारान् अधीत्य मे मनः भृशम् मोदतेतराम्। मईमासे अस्माकं परीक्षा सम्पत्स्यते। सम्प्रति अध्ययनकर्म सम्यक् चलति। संस्कृतव्याकरणं विहाय सर्वेषु विषयेषु दक्षतामापन्नोऽस्मि। व्याकरणस्यापि न्यूनतम् शीघ्रमेव आनेष्यामि। मातरम् प्रति मे सादरं प्रणतयः। अन्यत् कुशलतम्।

भवत्कः सुतः
रमेशः

25. मञ्जूषाया उपयुक्त पदानि गृहीत्वा 'चिकित्सालय-दर्शनम्' इति विषये संवादं पूरयत- $(\frac{1}{2} \times 8 = 4)$

तत्, त्वम्, पीड़ितः, कुत्र, उपचारम्, के, अस्ति, चिकित्सालयभवनम्

पुनीतः - सुरेश! त्वं .... गच्छसि?
सुरेशः - पुनीत! .... अपि आगच्छ।
पुनीतः - अरे! .... किं भवनम् अस्ति।
सुरेशः - तत् .... अस्ति। आवाम् अपि मातुलं द्रष्टुं चलावः।
पुनीतः - सः केन रोगेण .... अस्ति।
सुरेशः - सः उच्चतरक्तचापेन पीड़ितः .... ।
पुनीतः - ते श्वेतप्रावारकधारकाः .... सन्ति। ते किं कुर्वन्ति?
सुरेशः - ते चिकित्सकाः सन्ति। ते .... कुर्वन्ति।

उत्तरम् :

पुनीतः - सुरेश! त्वं कुत्र गच्छसि?
सुरेशः - पुनीत! त्वम् अपि आगच्छ।
पुनीतः - अरे! तत् किं भवनम् अस्ति?
सुरेशः - तत् चिकित्सालयभवनम् अस्ति। आवाम् अपि मातुलं द्रष्टुं चलावः।
पुनीतः - सः केन रोगेण पीड़ितः अस्ति।
सुरेशः - सः उच्चतरक्तचापेन पीड़ितः अस्ति।
पुनीतः - ते श्वेतप्रावारकधारकाः के सन्ति। ते किं कुर्वन्ति?
सुरेशः - ते चिकित्सकाः सन्ति। ते उपचारम् कुर्वन्ति।

26. अधोलिखितषड्वाक्येषु केषाञ्चन चतुर्णां वाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादं लिखत- $(1 \times 4 = 4)$

(i) माता पुत्र को उपदेश देती हैं।
(ii) मुझे फल अच्छे लगते हैं।
(iii) तीन बालिकाएँ इधर देखती हैं।
(iv) कक्ष के बाहर शिक्षक हैं।
(v) उसके बिना तुम नहीं जाते हो।
(vi) उनके साथ सुनीता आई।

उत्तरम् :

(i) माता पुत्राय उपदिशति।
(ii) महयम्! फलानि रोचन्ते।
(iii) तिस्रः बालिकाः इतः पश्यन्ति।
(iv) कक्षात् बहिः शिक्षकाः सन्ति।
(v) तं विना त्वं न गच्छसि।
(vi) तैः सह सुनीता आगच्छत्।

27. अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृतै षट् वाक्यानि निर्माय लिखत- $(\frac{1}{2} \times 6 = 3)$

बसयानम्, धारयन्ति, छत्रम्, बालाः, वर्षायाम्, आरोहन्ति

उत्तरम् :

(i) इदं विद्यालयस्य बसयानम् अस्ति।

(ii) वर्षायाम् अपि बालिकाः विद्यालयं गच्छन्ति।

(iii) वर्षाकाले ताः सर्वाः छत्रम् धारयित्वा गृहात् बहिः गच्छन्ति।

(iv) सर्वेजनाः वर्षायामेव छत्रम् धारयन्ति।

(v) बालाः पंक्तिबद्धः भूत्वा बसयाने आरोहतुं तत्पराः सन्ति।

(vi) शनैः-शनैः सर्वाः बालाः बसयाने आरोहन्ति।

27. अधोलिखितम् अनुच्छेदं मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखत-

श्रेष्ठः, पवनः, प्रसृतः, वसन्त, उद्यानानाम्, षट्

(i) शीतलः (i) .... मन्दं मन्दं प्रवहति।

(ii) सर्वत्र सुरभितकुसुमानां सुगन्धः (ii) .... अस्ति।

(iii) कुसुमाकरः (iii) .... समागतः अस्ति।

(iv) भारते (iv) .... ऋतवः भवन्ति।

(v) तेष्वयं वसन्तः (v) .... अस्ति।

(vi) वसन्ते (vi) .... शोभा दर्शनीया भवति।

उत्तरम् :

(i) शीतलः पवनः मन्दं मन्दं प्रवहति।

(ii) सर्वत्र सुरभितकुसुमानां सुगन्धः प्रसृतः अस्ति।

(iii) कुसुमाकरः बसन्तः समागतः अस्ति।

(iv) भारते षट् ऋतवः भवन्ति।

(v) तेष्वयं वसन्तः श्रेष्ठः अस्ति।

(vi) वसन्ते उद्यानानाम् शोभा दर्शनीया भवति।

28. अधोलिखित वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत- (कथा दृष्ट्या) $(\frac{1}{2} \times \mathbf{6} = \mathbf{3})$

(i) एकदा कश्चित् प्रमत्त गजः तत्र आगतवान्।

(ii) अथ सा चटका व्यलपत्।

(iii) चटकाया नीडं भुवि अपतत्, तेन अण्डानि विशीर्णानि।

(iv) पुरा एकस्मिन् वने एका चटका प्रतिवसति स्म।

(v) कालेन तस्या सन्ततिः जाता।

(vi) वृक्षस्य अधः आगत्य तस्य शाखां शुण्डेन अत्रोटयत्।

उत्तरम् :

(i) पुरा एकस्मिन् वने एका चटका प्रतिवसति स्म।

(ii) कालेन तस्याः सन्ततिः जाता।

(iii) एकदा कश्चित् प्रमत्तः गजः तत्र आगतवान्।

(iv) वृक्षस्य अधः आगत्य तस्य शाखां शुण्डेन अत्रोटयत्।

(v) चटकायाः नीडं भुवि अपतत् तेन अण्डानि विशीर्णानि।

(vi) अथ सा चटका व्यलपत्।

□□□□□□□